

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Warszawa

e-mail: grazyna.lewandowicz@poczta.onet.pl

ORCID ID: 0000-0002-4655-7053

L

Legendy i żywoty świętych. Publikacje dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945–1949

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.006>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Dr Grażyna Lewandowicz-Nosal jest pracownikiem Biblioteki Narodowej. Specjalista w zakresie bibliotek publicznych dla dzieci, literatury dla dzieci i młodzieży. Członek PS IBBY, kolegium redakcyjnego „Guliwera. Czasopisma o książce dla dziecka” i „Poradnika Bibliotekarza”. Juror ogólnopolskiej nagrody literackiej im. K. Makuszyńskiego. Główne publikacje to: *Adaptacje Biblii dla dzieci w Polsce w XX wieku. Bibliografia* (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci. Wczoraj i dziś. Poradnik* (Warszawa 2008); *Dzieci, młodzież – Internet – biblioteka. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży* (Warszawa 2009); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* (Warszawa 2013); *Warto mieć w bibliotece. Książki dla dzieci 2010–2014. Katalog* (Warszawa 2015), *Ślady sacrum w literaturze dla dzieci i młodzieży* (Warszawa 2020).

Słowa kluczowe: święci; biografie; legendy; dzieci i młodzież; Polska; 1945–1949; historia

S **Streszczenie. Teza/Cel:** Celem artykułu jest analiza legend i życiorysów świętych przeznaczonych dla dzieci, wydanych w Polsce w latach 1945–1949. W załączonej bibliografii zamieszczono 19 pozycji.

M **Metoda badawcza:** Materiał analizowano z autopsji na podstawie egzemplarzy zachowanych w Bibliotece Narodowej (zarejestrowanych w bibliografii polskiej Urzędowym Wykazie Druków „Przewodniku Bibliograficznym”).

W **Wyniki/Wnioski:** Najwięcej pozycji opublikowano w Krakowie i w Warszawie w latach 1947–1948. Ich autorami w większości byli znani i cenieni pisarze świeccy. Na uwagę zasługuje osoba Marii Kączkowskiej. Niektóre teksty miały swoje przedwojenne wydania. W legendach i biografiach zaprezentowano ponad 50 osób uznanych przez Kościół katolicki za świętych lub zmarłych w opinii świętości. Życiorysy, szczególnie życiorysy „świętych dzieci” miały stanowić wzór do naśladowania dla młodego czytelnika.

„Święty kocha Boga, życia mu nie szkoda” śpiewał przed kilku laty popularny dziecięcy zespół Arka Noego¹. I właśnie ta cecha jest najważniejsza w biografiami świętych adresowanych do najmłodszych. Sam termin „święty” jest używany na określenie osoby zmarłej, która przebywa w niebie (stąd uroczystość Wszystkich Świętych), a w węższym znaczeniu na określenie osoby oficjalnie ogłoszonej jako święty przez Kościół i otaczanej kultem.

Żyoty i legendy o świętych to jeden z ważniejszych nurtów książek religijnych dla dzieci. Katecheci i inni autorzy doskonale zdawali sobie sprawę z łacińskiej zasady, że słowa pouczają, a przykłady pociągają. W opublikowanych tekstach można znaleźć wiele postaci świętych i ich biografii opisanych albo w zbiorach, np. legend, albo jako samodzielne publikacje. Przykłady z życia osób kanonizowanych przez Kościół lub żyjących i umierających w opinii świętości pojawiają się praktycznie we wszystkich tekstach adresowanych do najmłodszych publikowanych w latach 1945–1949 – pogadankach religijnych², katechizmach³, podręcznikach⁴, adoracjach, nowennach, nabożeństwach⁵, sztukach teatralnych.

W tych ostatnich najczęściej obecny był św. Mikołaj⁶. W innych tekstach autorzy odwoływali się najczęściej do patrona młodzieży św. Stanisława Kostki. Popularny był patron ministrantów św. Jan Berchmans i założyciel zgromadzenia salezjanów św. Jan Bosco oraz jego wychowanek św. Dominik Savio. Za wzór do naśladowania stawiano zarówno postaci z odległej przeszłości, swoistą „karierę” zrobiła postać rzymskiego chłopca Tarsycjusza (Tarzycjusza), jak i bardziej współczesne – mała Nelli (właściwie Ellen Organ), Krysia Hrabarówna, Wicia de Fontgallanda. Oprócz bohaterów dziecięcych opisywano postaci wybitnych uczonych, polityków, żołnierzy, zakonników. Stosunkowo niewiele jest postaci kobiecych. Z polskich świętych popularna była św. Kinga, z zagranicznych św. Teresa od Dzieciątka Jezus.

Opisany niżej zbiór został podzielony na dwie części. Część pierwsza obejmuje legendy z życia świętych, część druga ich biografie, w nomenklaturze kościelnej znane bardziej jako żywoty. Osobno zostały wyróżnione biografie napisane przez jedną autorkę Marię Kączkowską. Wszystkie teksty zostały opisane z autopsji na podstawie egzemplarzy zachowanych w Bibliotece Narodowej (dalej: BN) i zarejestrowanych w Urzędowym Wykazie Druków „Przewodniku Bibliograficznym”.

¹ Arka Noego – dziecięcy zespół muzyczny powstały w roku 1999. Tekst piosenki *Święty uśmiechnięty* autorstwa Roberta Friedricha – jednego z założycieli zespołu. Zob.: *Arka Noego (zespół muzyczny)*, [w:] Wikipedia. Wolna encyklopedia [online], [dostęp 5 VIII 2020]. Dostępny w World Wide Web: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Arka_Noego_\(zesp%C3%B3l_muzyczny\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Arka_Noego_(zesp%C3%B3l_muzyczny)).

² Np. H. Wierzejska, *Pogadanki religijne dla małych dzieci*, Katowice 1946.

³ Np. J. Wojtukiewicz, *Pan Jezus z nami. Katechizm i biblijka*, Częstochowa 1946. W wydaniu kolejnym z 1947 r. zabrakło żywotów świętych.

⁴ Np. M. Białowas, J. Dajczak, *Pan Jezus wśród dzieci: podręcznik do nauki religii katolickiej w 3 kl. szkół podstawowych*, Nowa Ruda 1948.

⁵ Np. *Adoracja młodzieży męskiej podczas „Niedzieli Młodzieży”*, [Kraków] 1946.

⁶ G. Lewandowicz-Nosal, *Zerwana nić. Religijne sztuki teatralne dla dzieci w latach 1945–1950. Na tropie cenzury*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia at Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* 2016, t. 12, s. 86–102.

Legendy z życia świętych

„Legenda to epicki utwór literacki, którego fabuła jest osnuta wokół jakiegoś autentycznego wydarzenia lub faktów z życia znanych postaci, silnie nasycony pierwiastkami fikcji literackiej”⁷. Utwory o tematyce religijnej, związane z postaciami świętych oraz motywami zaczerpniętymi z ludowej tradycji, stanowią odrębną grupę legend⁸. Należy też dodać, że legendy były gatunkiem uprawianym zarówno w wersji wierszowanej, jak i prozatorskiej. I właśnie takie utwory zostaną zaprezentowane w niniejszym artykule.

Antonina Domańska, autorka znanych powieści historycznych dla dzieci, takich jak np. *Paziowie króla Zygmunta*, *Historia żółtej ciżemki* czy *Kryśka bezimienna*, spróbowała swoich sił, tworząc *Legendy z życia świętych*. Według *Bibliografii literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939*⁹ pierwsze wydanie legend ukazało się w poznańskiej Księgarni św. Wojciecha w 1918 r. Natomiast zachowany w BN, bardzo zniszczony, pozbawiony strony tytułowej egzemplarz nosi, naniesioną ołówkiem, datę 1917 r.¹⁰ Wydanie przedwojenne zawiera cztery ilustracje – jedna przedstawia ucieczkę św. rodziny do Egiptu, druga cud św. Antoniego według obrazu Zaganeliego (Francesco da Cotignola), trzecia św. Jerzego walczącego ze smokiem oraz grobowiec św. Szymona z Lipnicy z kościoła św. Bernardyna w Krakowie. Wydanie powojenne z 1946 r. ukazało się w katowickim wydawnictwie Uniwersum z sześcioma ilustracjami Wandy Ostrowskiej, nawiązującymi do treści sześciu legend stanowiących zawartość książki. Cztery legendy zostały poświęcone świętym: Jerzemu i Antoniemu, dwie przedstawiają postacie osoby związane z Polską: św. Kingę¹¹ i błogosławionego Szymona z Lipnicy¹². Wybór Domańskiej nie dziwi. Autorka prawie całe życie była związana z Krakowem, dlatego też w opracowanych przez siebie legendach przywołała postacie krakowskich świętych.

Nowością na rynku wydawniczym była publikacja dwóch autorek Hanny Kadzińskiej i Wandy Kaczyńskiej *Święty roczek w przysłowiacz*. Książka ukazała się w 1947 r. w wydawnictwie S. Arcta z ilustracjami Wandy Romeykówny. Książka miała imprimatur Kurii Włocławskiej z 1946 r., natomiast drukowana była w drukarni W. L. Anczyca i spółki w Krakowie. Na jej treść składało się 18 wierszy i przysłów, które były poświęcone 17 świętym oraz Marii Pannie. Poszczególne święci byli patronami konkretnych miesięcy i zmian zachodzących w tym czasie w przyrodzie.

Całość rozpoczynała się 10 sierpnia od dożynek i święta św. Wawrzyńca („św. Wawrzyniec niesie z pola wieniec”), a kończyła się rok później, 26 lipca w dzień św. Anny. Autorki zebrały przysłowia dzisiaj już praktycznie нефункционujące w szerszym obiegu (np. właśnie o św. Wawrzyńcu, św. Idzim – 1 września). Najwięcej przysłów (po trzy) dotyczyło marca (św. Grzegorz – 12 marca, św. Józef – 19,

⁷ *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław 2002, s. 214.

⁸ *Ibidem*.

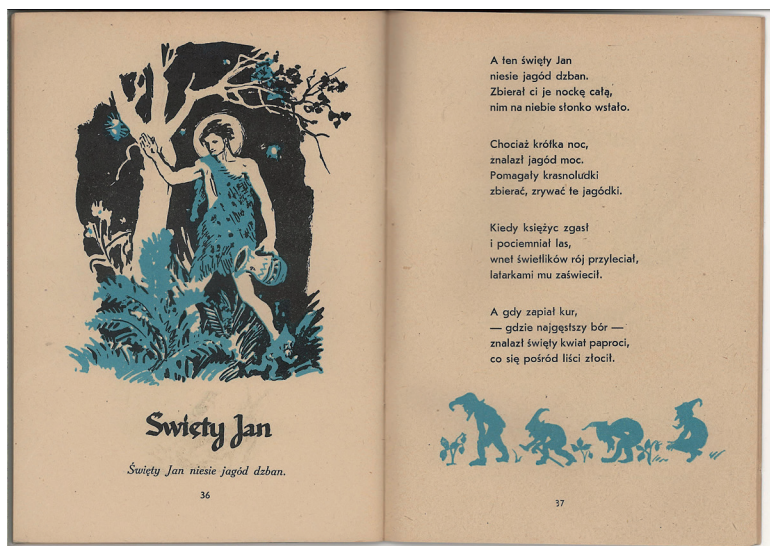
⁹ *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939*, oprac. B. Krassowska i A. Grefkowicz, Warszawa 1995.

¹⁰ Natomiast *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1901–1917*, oprac. A. Gerfkowicz i in., Warszawa 2005 notuje, właśnie chyba na podstawie egzemplarza zachowanego w BN, datę 1917 r. W bibliotece cyfrowej Polona można odnaleźć skany *Legend* Domańskiej wydanych w 1917 r. w Księgarni św. Wojciecha, zob. Polona [online], [dostęp 3 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: www.polona.pl.

¹¹ W wydaniu z 1917 r. Kinga występuje jeszcze jako św. Kunegunda królowa.

¹² Św. Szymon z Lipnicy był kanonizowany dopiero 3 VI 2007 r. przez papieża Jana Pawła II.

oraz uroczystość Zwiastowania – 25 marca) i czerwca (św. Antoni – 13 czerwca, św. Wit – 15 oraz św. Jan – 24 czerwca). Każdej postaci poświęcono dwie strony rozkładowe – na jednej zamieszczono ilustrację świętego oraz towarzyszące mu przysłowie, na drugiej krótki wiersz wraz z dodatkową ilustracją. Ilustracje były utrzymane w tonacji niebiesko-czarnej. Każdy utwór charakteryzował świętego wraz z przypisanymi mu atrybutami, np. zwierzętami (św. Franciszek z myszką, św. Agnieszka ze skowronkiem), i odpowiadającą mu porą roku.

Il. 1. Strony poświęcone św. Janowi z książki Hanny Kadzińskiej i Wandy Kaczyńskiej *Święty roczek w przysłowia*

Źródło: H. Kadzińska, W. Kaczyńska, *Święty roczek w przysłowia*, Warszawa 1947, s. 36–37.

W ilustracjach miesza się *sacrum* i baśń. Widać to szczególnie przy obrazie św. Grzegorza, gdzie na płynącej rzeką krze mamy obraz spersonifikowanej zimy przedstawionej jako staruszka z tobołkiem. Chodzący po lesie św. Jan Chrzciiciel ubrany jest, zgodnie z relacją Nowego Testamentu (dalej: NT) w skórę wielbłądzia, ale w ręku ma dzban, do którego zbiera jagody. Pomagają mu w tym krasnoludki, a sam święty podczas najkrótszej nocy w roku znajduje kwiat paproci. Inni święci też chodzą po polu, lesie lub ogrodzie. Św. Wojciech, patron wiosny, schodzi z nieba i rozmawia z ptakami i zwierzętami, podobnie św. Zofia, która w nocy ogrzewa swym tchnieniem pąki na drzewach. Święty Wit ucisza słowika („na święty Wit słowik cyt”), a św. Anna została przedstawiona jako doglądająca żniw gospodarna staruszka. W publikacji mamy do czynienia z tradycyjnym jeszcze obrazem św. Mikołaja przedstawiającym go jako biskupa z pastorałem i w mitrze. Interesujące może być zestawienie przylatującego na święto Zwiastowania bociana (25 marca, „na Zwiastowanie przybywaj bocianie”) porównanego do Archaniola Gabriela. Bocian mówi do Matki Boskiej „śpieszę na Twe słowo, Królowo aniołów i ptaków Królowo”.

Była to publikacja bardzo dopracowana od strony edytorskiej. Przynosiła zestaw przysłów połączonych z postaciami świętych. Jej odpowiednikiem dla nieco starszych dzieci były legendy zawarte w *Bożym roczku* Ewy Szelburg-Zarembiny¹³.

W 1948 r. w kieleckim wydawnictwie Jedność w nakładzie 5100 egzemplarzy z ilustracjami Włodzimierza Bartoszewicza ukazało się drugie wydanie książki Pii Górskiej *Sługi Boże. Opowiadania i legendy z życia świętych*. Pierwodruk tej książki przypadł na rok 1919, a opublikowała ją wówczas warszawska firma Gebethnera i Wolffa. Oba wydania różniły się nie tylko wydawcą, osobą ilustratora (nie znamy ilustratora pierwszego wydania), lecz także treścią. W *Opowiadaniach i legendach...* Górską zawarła historie o następujących świętych: apostołach – Piotrze i Pawle, oparte na tekstach z *Dziejów Apostolskich*, następnie zaprezentowała postacie świętych: Marcina, Stanisława Szczepanowskiego, Franciszka z Asyżu, Elżbiety Węgierskiej, Jadwigi królowej, Kingi, Jana Kantego, Kazimierza królewicza, Stanisława Kostki i Wincentego à Paulo. W wydaniu pierwszym autorka zamieściła legendę z dziejów prześladowania unitów o Jozafacie Spusiu, której zabrakło w zbiorze powojennym. Ta historia o „niekanonizowanym, niemniej jednak świętym męczenniku sprawy została skreślona podług opowiadania naocznego świadka prześladowania unitów”¹⁴. Jozafat Spuś, włościanin z Rudna na Podlasiu zmarł około 1880 r., wracając po raz trzeci z Syberii, gdzie był zsyłany za szerzenie wiary. Ukrywany po chałupach, nauczał wiary, znał żywoty świętych i męczenników, a ludzie schodzili się, aby go słuchać i wyżalić się na działania Rosji¹⁵. Ta historia obrony wiary z XIX w. nie mogła pojawić się w zbiorze wydanym w 1948 r., znacznie „bezpieczniejsi” byli apostołowie i święci sprzed wielu wieków.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że autorka na 12 postaci (pomijając Jozafata Spusia), zaprezentowała sześciu polskich świętych oraz trzy kobiety. Najwięcej historii dotyczy życia apostołów – trzy legendy poświęcone są św. Piotrowi, pięć św. Pawłowi, pięć św. Franciszkowi, po trzy św. Elżbiecie Węgierskiej i św. Stanisławowi Kostce. Autorka czerpała swój materiał z różnych źródeł – NT, innych opracowań, wreszcie historii ustnych. Przed każdym tekstem dodano informację o życiu świętego oraz datę, kiedy w Kościele jest obchodzone wspomnienie. Mimo upływu prawie wieku od daty pierwodruku tekst P. Górskiej nie stracił swoich walorów literackich.

Barbara Żulińska (1881–1962), zakonnica ze Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego pochodziła z bardzo religijnej i patriotycznej lwowskiej rodziny. Jej stryj, Roman Żuliński, został stracony wraz z Romualdem Trauguttem na stokach Cytadeli Warszawskiej w 1864 r. Sama B. Żulińska była nauczycielką, członkiem Sodalicji Mariańskiej, pracowała z dziećmi w przedszkolach, ochronkach i szkołach. Przedwojenne władze oświatowe nawiązały współpracę z B. Żulińską, która opiniowała programy nauki religii dla szkół wszystkich typów. Ta współpraca

¹³ E. Szelburg-Zarembina, *Boży roczek*, Poznań 1949, s. 104.

¹⁴ P. Górską, *Sługi Boże. Opowiadania i legendy z życia świętych*, Warszawa 1919, s. 208.

¹⁵ Historię Jozafata Spusia prawdopodobnie zaczerpnęła Górską z tekstu [Jadwiga Łubieńska] Ottonówna *Podlaskie „hospody pomytuju” 1872–1905 kronika 33 lat prześladowania unii przez naocznego świadka*, Kraków 1908, s. 119–158.

była kontynuowana także po wojnie. W latach 1945–1949 Ministerstwo Oświaty ponownie zleciło jej ocenę ukazujących się podręczników i katechizmów¹⁶.

W swoim bogatym dorobku piśmienniczym Barbara Żulińska ma również zbiór opowiadań o św. Franciszku z Asyżu¹⁷. Wydanie pierwsze opublikowano w 1926 r. we Lwowie nakładem Towarzystwa „Biblioteka Religijna”, natomiast wydanie drugie ukazało się w 1948 r. w Niepokalanowie w Wydawnictwie Milicji Niepokalanej. W 13 krótkich rozdziałach autorka zawarła najważniejsze fakty z życia świętego oraz towarzyszące mu legendy, np. o wilku z Gubio. Po raz pierwszy książka była wydana z okazji przypadającego wielkiego jubileuszu 700-lecia śmierci św. Franciszka i od przywołania tego faktu Żulińska rozpoczęła swoją przedmowę. Tekst powojenny opublikowano bez zmian w treści.

W 1948 r. lub rok wcześniej – w 1947 r. ukazała się w wydawnictwie Dobra Książka wierszowana legenda Janiny Porazińskiej. *Boża ścieżka Królowej Kingi. Historia i legenda* została opatrzona pięknymi, utrzymanymi w białoczarńoniebiskiej tonacji ilustracjami Michała Byliny. Porazińska przedstawiła postać królowy, jej życiorys, historię, zasługi dla Małopolski. W utworze ważną cechą jest religijność Kingi, która modli się o dobrą decyzję przy wyborze drogi życiowej, modli się do Matki Bożej o sól, a także funduje kościół i klasztor w Starym Sączu, w którym

Il. 2. Strona z książki Ewy Szelburg-Zarembiny *Boży roczek*

Źródło: E. Szelburg-Zarembina, *Boży roczek*, Poznań 1949, s. 69.

¹⁶ Postać Żulińskiej przypominała w obszernym artykule Magdalena Olejniczak pt. *Barbara Żulińska – zapomniana autorka*, [w:] *Dzieciństwo i sacrum 2. Studia i szkice literackie*, red. J. Papuzińska, G. Leszczyński, Warszawa 2000, s. 167–176.

¹⁷ B. Żulińska, *O świętym Franciszku z Asyżu. Opowiadania dla dzieci*, Niepokalanów 1948, s. 46.

mieszka po śmierci męża. W klasztorze odbywa nowicjat i spełnia zwykłe prace, sprząta, pasie krowy, stróżuje. W historię wplata autorka między innymi legendę o sprowadzeniu wody do klasztoru oraz o ucieczce sióstr w Pieniny przed Tatarami. Ta ostatnia opowieść ma wszelkie znamiona baśni. W czasie ucieczki, żeby opóźnić pogoń, Kinga rzuca za siebie różne przedmioty, wstęga powoduje spienienie fal Dunajca, laska – powstanie puszczy, a sznur różańca – równinę zamienioną w góry. Porazińska kończy legendę pochwałą ziemi sądeckiej, Pienin, Sokolicy, Starego Sącza i klasztoru klarysek.

Najbardziej znanym zbiorem legend jest, wspomniany wyżej, *Boży roczek* Ewy Szelburg-Zarembiny, którego nowe wydanie ukazało się po wojnie w 1949 r. w Wydawnictwie św. Wojciecha w Poznaniu w nakładzie 10 000 egzemplarzy. Na karcie tytułowej nazwisko autorki skrócono tylko do Zarembiny, całość ilustrował Edward Kuczyński. Pierwsza edycja przedwojenna z całostronicowymi czarno-niebieskimi ilustracjami Stanisława Bobińskiego ukazała się w 1931 r. w Towarzystwie Wydawniczym Bluszcz w nakładzie 5000 egzemplarzy.

Zbiór zawierał 15 legend i opowiadań związanych z rokiem kościelnym, kalendarzowym, postaciami świętych. Czarno-białe ilustracje zapowiadały poszczególne rozdziały, natomiast same tytuły rozdziałów, żywa pagina i numery stron zostały wyróżnione czerwoną czcionką.

Święci pojawili się w legendach dotyczących marca, maja, czerwca, lipca, września i października. Opowiadanie marcowe związane było z przysłowiem „na świętego Grzegorza idzie zima do morza”. Matka Boska prosiła świętego, aby skruszył lód na rzece i wyprawił zimę w dalekie zamorskie kraje. W historii majowej zimni ogrodnicy i ich poślanek, zapominałska sroka, nie wywiązali się z zdania przygotowania ziemi na zejście z nieba Matki Bożej. Sytuację uratowała dopiero św. Zofia („święta Zofija kwiaty rozwija”), bo maj, poświęcony Matce Bożej musi być najpiękniejszym ze wszystkich miesięcy. Patronem czerwca jest św. Wit (święto 15 czerwca) i związane z jego osobą przysłowie „na święty Wit słowik cyt”. Na prośbę ubogiej wdowy święty ucisza słowika, żeby policzyć ziarna zboża potrzebne na chleb dla ubogich. Lipiec został poświęcony św. Małgorzacie (święto 13 lipca). Legenda wyjaśnia nieznane dziś przysłowie „deszcz na świętą Małgorzatę, orzechom jest na stratę”. Święta, widząc ludzi zmęczonych pracą w polu, chce sprowadzić dla ich ochłody deszcz. Jednak mała wiewiórka prosi, żeby tego nie robiła, bo inaczej nie będzie orzechów. Małgorzata zgadza się pod warunkiem, że zwierzątko podzieli się na jesieni owocami z dziećmi. I tak się dzieje. Nieznaną, zapomnianą dziś świętą jest św. Tekla (święto przypada 23 września w pierwszy dzień jesieni). To właśnie ona daje pastuszkom w prezencie sól do pieczonych w ognisku ziemniaków. Patronami października są św. Szymon i św. Juda (święto 27 października), a listopad należy do Wszystkich Świętych, którzy w tym czasie, a szczególnie w Zaduszki zapalają na niebie gwiazdy. Podobnie czyni w niebie mała Marysia, widząc płaczącą nad jej grobem matkę. Dziewczynka zapala na niebie światło, dając w ten sposób matce znak świętych obcowania.

Mimo upływu lat legendy Szelburg-Zarembiny nie zestarzały się, także dziś mogą wprowadzać w klimat pór roku i związanych z nimi świąt¹⁸.

Innym tomem Szelburg-Zarembiny, tym razem poetyckim, była *Niedziela*. Zbiór zawierający 31 wierszy ukazał się w 1947 r. nakładem wydawnictwa Gebethner i Wolff z ilustracjami M. Podoskiej-Kochowej. Wiersze obejmowały cykl roczny, uwzględniały święta kościelne i ludowe, zjawiska przyrody¹⁹, a także świętych. Należeli do nich św. Jan z dzbanem malin, św. Franciszek brat wszystkich zwierząt, św. Regina rozpinająca po polach mgły wyprane w rzece, św. Urszula z perłami, św. Jadwiga patronka Śląska, oraz św. Barbara patronka górników.

Żywoty/Biografie

W odróżnieniu od legend, życiorysy świętych lub osób niekanonizowanych i jedynie zmarłych w opinii świętości są ich w różnym stopniu beletryzowanymi biografiami. Nie zawierają elementu cudowności, baśniowości, jak to się dzieje w przypadku opisanych wcześniej utworów.

Dwukrotnie po wojnie, w 1947 i 1949 r. krakowskie „Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księży Jezuitów” opublikowało życiorys św. Jana Berchmansa, patrona ministrantów. Autorem książki był ks. F. Filarowski (właśc. Eugeniusz Reczek), przedmowę do obu wydań napisał ks. Józef Bok, który uzasadniał konieczność przedstawienia portretu świętego w latach młodości tak, aby jego przykład stanowił dla chłopców wzór do naśladowania. Młodzi mieli zobaczyć w Janku rówieśnika i kolegę i dzięki temu wypracować w sobie wspaniały charakter dzielnego katolika i Polaka. Książka składała się z trzech części. W pierwszej omówiono dziecięce lata urodzonego w Belgii 13 marca 1599 r. Jana Berchmansa. Przyszły święty został przedstawiony jako chłopiec grzeczny, który pięknie się modlił, dobrze uczył, a kiedy został ministrantem potrafił służyć rano nawet do trzech mszy św. Pierwszą Komunię św. przyjął w wieku 11 lat, swoje cierpienia (ból głowy) znosił dla Jezusa. W części drugiej opisano jego pragnienie zostania kapłanem, wzorem dla niego była postać starożytnego chłopca Tarsycjusza. Część trzecia to szczegółowy opis drogi świętego ku kapłaństwu. W 1616 r. Berchmans wstąpił do zakonu jezuitów, dwa lata później złożył śluby zakonne, a niedługo potem, w wieku 22 lat, zmarł. Został ogłoszony świętym w 1888 r., jego uroczystość przypada 26 listopada.

Obie edycje różniły się ilustracjami. Pierwsza, ilustrowana przez Tadeusza Bińkowskiego, miała białą kartonową okładkę, niebieskie napisy, rysunek i fotografię świętego. Druga miała okładkę autorstwa A. Żmudy²⁰, oraz inne ilustracje, sama pozycja była wydrukowana na lepszym papierze, z wyraźniejszą czcionką, zabrakło w niej zdjęcia świętego. Opublikowana została w nakładzie 3000 egzemplarzy.

Choć jej życie może służyć za wzór do naśladowania i zmarła w opinii świętości, nie jest świętą kanonizowaną przez Kościół katolicki. Kim była „Anielska dusza”

¹⁸ *Boży roczek* Szelburg-Zarembiny doczekał się wznowienia dopiero w 1990 r. w wyd. PAX, a w 1992 r. został nagrany w wersji dla niewidomych.

¹⁹ Cztery wiersze z tego zbioru: *W Palmową Niedzielę*, *W niedzielę rano*, *Cukrowy baranek* oraz *W Zielone Świątki* z ilustracjami Magdaleny Ćwiertni ukazały się w 1996 r. w tomiku pt. *Cukrowy baranek* w Poznaniu w wydawnictwie Akwilon.

²⁰ Nie udało się rozwiązać skrótu imienia autora okładki.

Krysia de Nágy Kówes Hrabarówna? Historię życia małej dziewczynki spisał ks. Stanisław Szpetnar. Pierwsze wydanie książki ukazało się w 1937 r. w Krakowie w „Wydawnictwie WAM”, drugie, dziesięć lat później w 1947 r. również w tym samym wydawnictwie. Wydanie powojenne zostało zmienione i uzupełnione w stosunku do wydania pierwszego.

Krysia Hrabarówna urodziła się 19 grudnia 1919 r. w Poroninie, zmarła 5 października 1932 r. w Krakowie w wieku 13 lat. W książce zawarto głównie wspomnienia matki uzupełnione wypowiedziami innych osób – ojca, siostry, nauczycieli, koleżanek z klasy. Wszystkie układają się w historię życia dziewczynki, gdzie przeczytać można o jej cnotach i zaletach, ale też wadach. Jaka była Krysia? Przede wszystkim grzeczna, posłuszna, dbała o brata bliźniaka, umiała wyrzec się własnych przyjemności, np. atrakcyjnego spaceru, po to, żeby czuwać przy chorej matce. Inne cechy bohaterki to: wdzięczność, oszczędność, pracowitość, dbałość o porządek. Krysia była dziewczynką żywą, radosną, pełną energii i temperamentu, lubiła śpiewać, bawić się, śmiać. Jako uczennica była pilna, obowiązkowa, lubiła czytać książki, w tym także religijne, jak np. żywoty świętych, w tym te opisane w książce *Sługi Boże Pii Górskiej*. Z literatury świeckiej najbardziej lubiła *Krysię bezimienną* Antoniny Domańskiej i *Anię z Zielonego Wzgórza* Lucy M. Montgomery. Według relacji bliskich Krysia była dziewczynką bardzo religijną. W swoim pokoju, ale również w klasie szkolnej, urządziła ołtarzyk Matki Bożej, mocno przeżywała dzień Pierwszej Komunii świętej. W szkole przeprowadzała zbiórkę stemplowanych znaczków pocztowych, dochód z ich sprzedaży miał być przekazany na misje w Rodezji. Krysia była apostołką – biednym dzieciom, wśród których, było kilkoro żydowskich, czytała wspomnianą książkę Górskiej. Odpowiadając na pytania matki, że taką książkę czyta „żydóweczkom”, mówiła, że bardzo im się ta książka podoba. „A cóż ty im czytasz?, pytam zdziwiona tym, co słyszę. Właśnie czytam im «Sługi Boże» P. Górskiej. Jak to, żydóweczkom to czytasz? A tak, i bardzo im się ta książka podoba. To już im czytaj – rzekłam w końcu – ale to wygląda, jakbyś te żydóweczki nawracała. Oj mamusiu, bardzo bym tego pragnęła i nieraz sobie o tym myślę – powiada Krysia – a oczy zabłysnęły jej radosnym pragnieniem i twarz spłonęła rumieńcem. [...] Zdarzyło się, że Krysia naprawdę próbowała nawrócić jedną ze swych koleżanek-żydówek i miała wskutek tego wiele nieprzyjemności”²¹. To ostatnie zdanie, o nawracaniu koleżanki-żydówki zostało wykreślone w wydaniu powojennym. Podobnie wyeliminowano inny fragment dotyczący relacji dziewczynki z żydowskimi koleżankami. Pobożna Krysia założyła w klasie związek M.P.C. – Módl się! Pracuj! Cierp!, którego celem było ponoszenie ofiar dla Chrystusa. „Nie liczyła się też Krysia z niedopuszczalnością tajnych związków na gruncie szkoły, choćby one tak niewinny, a nawet wzniosły miały charakter, jak Krysi M.P.C. Związek ten nie rozwinął, zdaje się, żadnej znaczniejszej działalności. Wyniknął on raczej z potrzeb duchowych Krysi, niż ogółu klasy. Toteż M.P.C. rozpląnął się po kilku posiedzeniach, zwłaszcza gdy zebrania i tajemnicze szepty członkiń między sobą wzbudziły podejrzliwość koleżanek-żydówek i gdy te, **przypisując związkowi najnieśluszniej ostrze antysemickie** [wyróżnienie G. L.-N.], doniosły o wszystkim gronu nauczy-

²¹ S. Szpetnar, *Anielska dusza*, Kraków 1937, s. 90–91.

cielskiemu. Dziewczynkom zakazano oczywiście zabawy w tajne związki i Krysia musiała pożegnać się ze swoim M.P.C., jego ruinę rzewnymi opłakawszy łzami²². W wydaniu powojennym wyeliminowano zaznaczony wcześniej pogrubioną czcionką fragment dotyczący koleżanek-żydówek donoszących gronu pedagogicznemu o rzekomo antysemitycznym związku dziewcząt, pozostały tylko ogólnie wspomniane koleżanki. Do końca życia Krysię cechowała ofiarność, myślała o innych i dzieliła się np. swoimi sukienkami, pieniędzmi, jedzeniem. Bardzo chora przeczuwała własną śmierć. Oprócz przywołanych wątków żydowskich, w wydaniu powojennym usunięto krótki wstęp, czy też raczej dedykację matki Krysi Hrabarówny²³, pojawiła się natomiast przedmowa autorstwa jezuitę ks. Józefa Boka. Podkreślone zostały w niej cnoty dziewczynki i zachęta dla czytelników, aby ją naśladować i „kształtować w sobie tak wielki świetlany charakter”. Wydanie powojenne uzupełniono relacjami różnych osób, które uzyskały łaski za wstawiennictwem Krysi. Ostatnia zmiana dotyczy liczby ilustracji zawartych w tekście. W wydaniu przedwojennym było ich sześć: „Krysia w roli drużki Zosi z *Pana Tadeusza*”, „Krysia w gronie rodziny”, „Krysia opiekunka braciszka”, „Krysia z Irenką w roli druzek z *Pana Tadeusza*”²⁴, „Krysia w czasie pierwszej komunii świętej” oraz „grobowiec śp. Krysi Hrabarówny”. W wydaniu drugim, trudno powiedzieć dlaczego, nie zamieszczono fotografii Krysi w gronie rodziny. Niewątpliwie książka o życiu dziewczynki to przykład poszukiwania „zwykłych”, bliskich dziecku, możliwych do naśladowania postaci.

Kolejnym „małym świętym” był Wit (Wicio) de Fontgalland. Ten francuski chłopiec żył zaledwie 12 lat (1913–1925) i umarł w opinii świętości. Również on miał być wzorem dla innych dzieci. Cechowało go wielkie umiłowanie Komunii św., którą przyjął w wieku 7 lat (1921 r.) po opublikowaniu dekretu Piusa X o dopuszczeniu dzieci do wcześniejszej Komunii św. Jego matka spisała szczegółowy życiorys syna, jego śmierć i cuda dziejące się po śmierci w książce pt. *Dusza dziecka*²⁵. Proces beatyfikacyjny Fontgallanda otwarty 15 listopada 1941 r. został wkrótce zawieszony (18 listopada 1947 r.). Promotorką jego życia w Polsce była Maria Pruszyńska, która już w 1931 r. opublikowała biografię pt. *Małeńki miłośnik Jezusa Wit de Fontgalland. Promienne życie świętego chłopca*. Wydanie było sygnowane tylko inicjałami autorki „opowiedziała wiernie M.P.”, posiadało *imprimatur* z 14 września 1931 r. Edycja powojenna ukazała się w 1949 r. w krakowskim „Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuitów” w nakładzie 5100 egzemplarzy za zezwoleniem władzy duchownej. Nie różniła się od wydania pierwszego niczym, poza ujawnieniem autorstwa Pruszyńskiej i mniej wyraźną w stosunku do pierwodruku fotografią głównego bohatera. Prawdopodobnie Pruszyńska oparła swoją opowieść na wspomnianej relacji matki. Nigdzie jednak nie zaznaczono, że jest to tłumaczenie, a bez dostępu do oryginału trudno to jednoznacznie stwierdzić.

²² Ibidem, s. 96–97.

²³ „Krysi córeczce ukochanej niepospolitej Dziecinie, jasnemu Promykowi z Nieba, który przez chwilę na ziemi przytrzymany, życie rodziców swoich rozświetlił i niespodzianie, przedwcześnie, z przeogromnym i niepocieszonym ich żalem w zaświaty uleciał, wspomnienia te, sercem miłości pełnym i łzami boleści pisane poświęca Matka”, ibidem.

²⁴ Irena była starszą siostrą Krysi.

²⁵ Ta pozycja prawdopodobnie nie była tłumaczona na j. polski. Autorka polskiej biografii Wicia de Fontgallanda pisała, że do dn. 2 maja 1931 r. *Dusza dziecka* została przetłumaczona na 35 języków, stwierdzono też 200 cudownych uzdrowień za wstawiennictwem Wicia.

W treści książki uwagę czytelnika zwracają postanowienia chłopca zapisane po rekolekcjach odbytych przed Pierwszą Komunią św.: „1. odmawiać codziennie rano i wieczorem pacierz, 2. nie przeżyć ani jednego dnia bez poniesienia dla Pana Jezusa jakiejś ofiary, która dla mnie naprawdę będzie ciężką, 3. starać się zwalczać lenistwo i coraz więcej pracować, aby móc kiedyś zostać księdzem”²⁶. Warto zaznaczyć, że takie postanowienia zapisało siedmioletnie dziecko i był to bardzo konkretny plan na życie.

Interesującą publikacją jest książka Wincentego Lutosławskiego (1863–1954)²⁷ pt. *Młodzi święci współcześni* wydana w 1948 r. w Krakowie w Wydawnictwie Mariackim. Zawierała biografie ośmiu młodych mężczyzn żyjących na przełomie XIX i XX w. (ostatni z opisanych umiera w 1943 r.), dwóch Włochów, jednego Francuza i pięciu Polaków. W chwili śmierci najstarszy, Zygmunt Laskowski, miał 44 lata, najmłodszy – Dominik Savio – tylko 15 lat. Lutosławski przedstawił następujących bohaterów: Dominika Savio, Andrzeja Beltramiego, Maurycego Retoura, Antoniego Scheura, franciszkanina ojca Wenantego (Józefa Katarzyńca), Zygmunta Laskowskiego, salwatorianina Mieczysława Chrapłę oraz redemptorystę Andrzeja Biedę. Dwaj pierwsi to uczniowie i członkowie salezjańskiego oratorium św. Jana Bosco. Dominik Savio został kanonizowany w 1954 r., a więc już po opublikowaniu przez Lutosławskiego książki, w stosunku do Beltramiego i Ojca Wenantego toczą się procesy beatyfikacyjne. Tylko trzech bohaterów to ludzie świeccy, w tym tylko jeden, Maurycy Retour wstąpił w związek małżeński. Dwóch było lotnikami (Antoni Scheur i Zygmunt Laskowski). W swoich relacjach autor korzystał z opracowań innych osób²⁸, w przypadku Antoniego Scheura cytował fragmenty jego pamiętników. Przywołanie wśród świętych dwóch pilotów wpisywało się w bogaty, jeszcze przedwojenny nurt prozy lotniczej przeznaczonej dla młodzieży²⁹.

Wszystkie wymienione osoby łączyło święte dzieciństwo, niechęć do grzechu, częsta spowiedź i komunie św., postanowienie zostania świętym, pozytywny wpływ na kolegów, upominanie ich, gdy nieodpowiednio się zachowywali. W relacjach ważne jest odczuwanie obecności Boga, nawracanie poprzez swoją postawę i modlitwę wątpiących i niewierzących. Wspólną cechą charakteryzującą wszystkich bohaterów książki jest praca nad sobą, opanowanie, pracowitość, sumienność. Ich życiorysy są barwne, łączą się ze sobą w wyraźny sposób, uzupełniają, zazębiają. Na ich przykładach Lutosławski pokazuje, jak być świętym w świecie, w życiu codziennym, jak dochowywać wierności wyznawanym wartościom.

²⁶ M. Pruszyńska, *Malenki młodość Jezusa Wit de Fontgalland: promienne życie świętego chłopca*, Kraków, 1949, s. 54.

²⁷ Sam Lutosławski był bardzo barwną i nietuzinkową postacią. Profesor filozofii, publicysta, działacz narodowy. Krzewił ideę poczwórnej abstinencji od alkoholu, hazardu, tytoniu i rozpusty, był założycielem organizacji Eleusis, zwawcą Platona. To on ustalił chronologię *Dialogów* Platona.

²⁸ Życiorysy A. Scheura i Z. Laskowskiego Lutosławski opracował na podstawie książek ks. Stanisława Tworowskiego, *Podniebny lot. Życiorys, listy i pamiętnik polskiego lotnika*, Poznań 1933; *W błękitach. Dzieje życia lotnika Zygmunta Laskowskiego*, Warszawa 1939 oraz pamiętników samego Scheura *Pamiętnik pilota polskiego ś.p. Antoniego Scheur'a*, Warszawa 1921.

²⁹ M. Chrobak, *Proza o tematyce lotniczej dla młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym. Rekonesans, Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis 171: Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 12. Szkice o książce i prasie dla dzieci i młodzieży XX–XXI wieku*, red. K. Woźniakowski, M. Rogoż, Kraków 2014, s. 56–68.

Prawdopodobnie w 1947 r.³⁰ w Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy opublikowano 18 tomik serii *Młodzi ulubieńcy Jezusa*³¹ zawierający życiorys Antoniego Żyndy (1912–1931)³². Tekst został ukończony przed samą wojną w lipcu 1939 r. i, jak można sądzić, prawdopodobnie nie zdążył się wówczas ukazać. Biografia Antoniego, czy też, jak pisze autor – Antosia Żyndy miała być wzorem do naśladowania dla członków Krucjaty Eucharystycznej. Sam bohater zmarł w wieku 18 lat jako członek zakonu jezuitów. Wcześniej należał do Apostolstwa Modlitwy i Sodalicji Mariańskiej. Wyróżniał się gorliwością w modlitwie, pilnością w nauce, dzielnym znoszeniem postępującej choroby, ogólnie siłą charakteru w znoszeniu różnych przeciwności.

Biografie świętych autorstwa Marii Kączkowskiej

Za „specjalistkę” od beletryzowanych biografii świętych, bądź też osób godnych naśladowania można uznać Marię Kączkowską. Kączkowska (1892–1993) była pedagogiem i katechetką w przedwojennej Warszawie, założycielką miesięcznika „Radość Życia” i autorką książek religijnych dla dzieci.

W 1947 r. w warszawskim wydawnictwie sióstr dominikanek misjonarek ukazała się maleńka książeczka Marii Kączkowskiej będąca zbeletryzowaną biografią św. Stanisława Kostki. W tekście nacisk położono na pobożność świętego, częstą modlitwę, Komunię św., zapal do nauki, oraz cechy takie, jak: posłuszeństwo, pracowitość, umiłowanie Matki Boskiej. Autorka opisała widzenie Matki Boskiej z Dzieciątkiem podczas choroby świętego w Wiedniu i jego cudowne uzdrowienie. Postać Stanisława została skontrastowana z osobą jego brata Pawła prowadzącego odmienny tryb życia. Opisana została ucieczka Stanisława do Rzymu i przepowiedziana mu śmierć, która nastąpiła 15 sierpnia w dniu Wniebowzięcia NMP. Czytelnika uderza świadomość chłopca, który mówi o sobie „ja do wyższych rzeczy jestem stworzony”³³. Autorka przytacza też oryginał listu ze zbiorów ojców jezuitów z Wiednia pisany przez Stanisława do przyjaciela Ernesta, który pomógł świętemu w ucieczce. Biografia została napisana w bardzo prosty, przystępny sposób ukazujący najważniejsze wydarzenia z życia św. Stanisława.

Kolejna biografia pokazywała przykład życia Irlandczyka jezuita, ojca Wiliama Doyle’a. W 1947 r. również w warszawskim wydawnictwie sióstr dominikanek misjonarek ukazało się drugie wydanie książki *Zwycięzca. Dziecięce lata o. Wiliama Doyle’a* (pierwsze wydanie w 1928 r.)³⁴. Akcja rozpoczyna się podczas pożaru przy kołyszce małego Wiliama, który „przechodzi przez ogień”. Kiedy ma 7 lat goli głowę jak ojciec, bawi się w wojnę przeciw Anglikom, chce mieć mundur i być irlandzkim żołnierzem. Kiedy sam zjada 12 kupionych przez siebie ciastek dostaje od matki

³⁰ Data na podstawie wpływu egzemplarza obowiązkowego.

³¹ Jest to bardzo interesująca seria. Jej początki sięgają okresu 20-lecia międzywojennego. Po wojnie ukazała się jedynie wzmiankowana biografia Żyndy. Główną autorką tych tomików była Wanda Kieszkowska.

³² J. Humeński, *Nad szary proch. Antoni Żynda 1912–1931*, Kraków [1947].

³³ M. Kączkowska, *Święty Stanisław Kostka*, Warszawa 1947, s. 21.

³⁴ Kączkowska w swoim opracowaniu wykorzystała wcześniejsze publikacje. Z zamieszczonej informacji dowiadujemy się, że „wiadomości o życiu ojca Wiliama Doyle’a z Towarzystwa Jezusowego zaczerpnięte zostały z dzieła A. O’Rahilly pt. *Życie Ojca Wiliama Doyle’a* tł. francuskie wyd. w Paryżu w 1927 r., w j. polskim ukazała się książka pt. *Ukryty bohater*, Kraków 1926 r.”.

naukę, że musi walczyć z łakomstwem, że ma stać się żołnierzem króla miłości – Chrystusa. Pracując nad sobą, Wiliam się zmienia – pomaga innym, rozdaje biednym paczki z herbatą i tytoniem, „czyni miłosierdzie po prostu i radośnie”³⁵. Poza jego uczynkami miłosierdzia niewiele więcej wiemy o bohaterze, ani o tym, jaka była jego dalsza droga. Po wojnie nie wznowiono bowiem drugiej części życiorysu pt. *Ojciec Wiliam Doyle* z 1929 r. Niewątpliwie celem książki było pokazanie dzieciom, jak pracować zwłaszcza nad własnym charakterem, że warto i trzeba pomagać innym. W przeciwieństwie do życiorysu św. Stanisława mało uwagi poświęcono modlitwie, czy udziałowi bohatera we mszy św. Wiliama poznajemy przede wszystkim w działaniu.

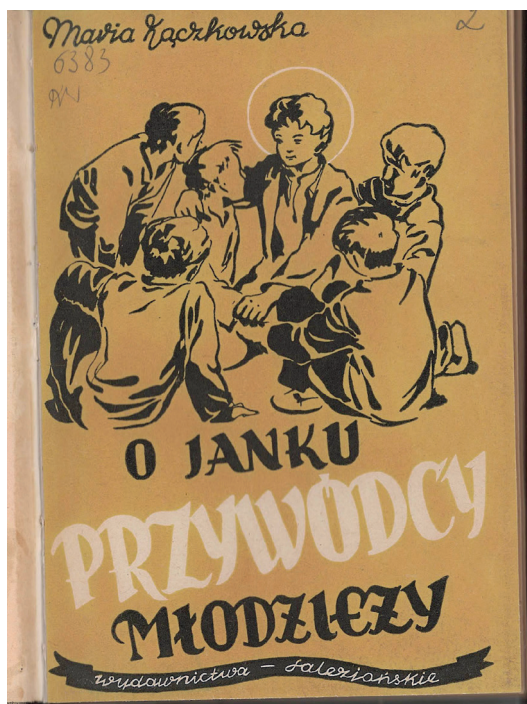
W tym samym roku i w tym samym wydawnictwie ukazało się, jak zaznaczono, trzecie wydanie książki *Mała Nelli. Pierwsza Komunia św.*³⁶ Było to krótkie opowiadanie, którego akcja toczy się w Irlandii. Matka głównej bohaterki umiera, gdy Nelli ma trzy lata, a ojciec umieszcza dziewczynkę w sierocińcu. Podczas chrztu, Bóg wstępuje do serca Nelli. Obdarzona cierpieniem dziewczynka kocha Go ze wszystkich sił. Nigdy się nie skarży, jest zadowolona z każdej wizyty w kaplicy, a gdy nie może już chodzić, cieszy się, że w jej pokoju stanęła figurka Matki Boskiej. W wieku 4–5 lat za zgodą biskupa przyjmuje Pierwszą Komunię, a wkrótce potem umiera. Krótkie opowiadanie ma na celu przybliżenie czytelnikowi wartości cierpienia i znaczenia Komunii św. w życiu każdego człowieka. Przykład małej Nelli powraca w innych utworach samej Kączkowskiej i innych autorów książek religijnych dla dzieci tamtego okresu.

Natomiast w 1948 r. w Wydawnictwie Salezjańskim w Warszawie ukazała się chyba najbardziej znana książka Kączkowskiej biografia św. Jana Bosko pt. *O Janku przywódcy młodzieży*, z utrzymanymi w niebieskiej tonacji ilustracjami Władysława Czarnieckiego. Książka, bardzo starannie wydana³⁷, prawdopodobnie była specjalnie napisana na zamówienie salezjanów. Samego bohatera poznajemy w chwili, gdy ma cztery lata. Wychowuje go matka Małgorzata, kobieta surowa, ale o gorącym, pełnym modlitwy sercu. To ona później będzie matką dla innych chłopców. Mały Janek chce się uczyć, chce być księdzem, ale dążenie do celu – jest biedny, kosztuje go bardzo wiele. Chłopiec nie boi się głodu, pracy, poniżenia, broni słabszych. Kluczowa scena w biografii to sen, w którym przedstawione jest zadanie stojące przed Jankiem – ma się opiekować chłopcami, ma stanąć na ich czele, ma zdobywać ich serca dobrocią i miłością. Bosko tworzy swój system wychowawczy. Dla kolegów organizuje „Towarzystwo wesołości”. Początek wielkiego dzieła salezjańskiego przypada na dzień 8 grudnia 1841 r., wówczas Jan Bosko gromadzi wokół siebie innych chłopców. W tekst wpleciona została postać innego salezjańskiego świętego Dominika Savio, który umarł w opinii świętości w 1857 r. W tekście, żywo i barwnie napisanym, brakuje dat życia i śmierci głównego bohatera.

³⁵ Ibidem, s. 32.

³⁶ Mała Nelli to Ellen Organ (1903–1908) pochodziła z Irlandii, zmarła w wieku 4,5 lat. To za jej strawą papież Pius X obniżył wiek dzieci przystępujących do pierwszej komunii św. z 12 na 7 lat. Zob. *Ellen Organ*, [w:] Wikipedia. Wolna encyklopedia [online], [dostęp 1 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: https://en.wikipedia.org/wiki/Ellen_Organ.

³⁷ Kolejne wydanie ukazało się dopiero w latach 80. XX w. pod tytułem *O Janku przyjacielu młodzieży*.

II. 3. Okładka książki Marii Kączkowskiej *O Janku przywódcy młodzieży*

Źródło: M. Kączkowska, *O Janku przywódcy młodzieży*, Warszawa 1948.

Podobna była inna, anonimowa biografia świętego Jana Bosko wydana już w 1946 r. również w Wydawnictwie Salezjańskim. Było to drugie wydanie w serii „Kłosa z Bożej Roli. Krótkie Żywoty Ilustrowane”. Pierwsze ukazało się w 1934 r.³⁸

Kączkowska opracowała również pozycję *Kwiaty mówią. Życiorys św. Teresy z Lisieux na podstawie „Dziejów Duszy”*. Tekst ukazał się w 1948 r. w Krakowie w Wydawnictwie Karmelitów Bosych i jest beletryzowaną biografią małej świętej. W 12 rozdziałach autorka ukazała kolejne etapy życia św. Teresy, która od 3 roku życia chciała być zakonnice i jej starania o to, aby nią zostać. Autorka wielokrotnie cytuje *Dzieje Duszy*³⁹. Książka ma dość trudną treść, prawdopodobnie nie była przeznaczona dla dzieci, choć ilustracje, duży druk, okładka i sama bohaterka jako młoda dziewczyna wskazują na dziecięcego odbiorcę. Jednocześnie treść, elementy mistyczne, a od pewnego momentu brak akcji sprawiają, że w najlepszym razie jest to książka o podwójnym adresie czytelniczym.

Podsumowanie

Religijna książka biograficzna jest starannie, ładnie wydana, opatrzona ilustracjami. Jej autorki i ilustratorzy są w większości znani i uznani. Legendy i opowiadania

³⁸ Oba wydania dostępne on-line na www.polona.pl, zob. *Święty Jan Bosko [1815–1888]*, [w:] Polona [online], [dostęp 3 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://polona.pl/item/swiety-jan-bosko-1815-1888,NzQyNTYyODU/0/#info:metadata> – wydanie 2 oraz *Św. Jan Bosko*, [w:] Polona [online], [dostęp 3 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://polona.pl/item/sw-jan-bosko,NjczMjQ2MjY/5/#info:metadata> – wydanie 1.

³⁹ Zob. św. Teresa od Dzieciątka Jezus, *Dzieje duszy*, Wydawnictwo karmelitów Bosych, Kraków 2016, s. 346.

pokazują obraz świętych wraz z tradycyjnie przypisanymi im atrybutami. Są oni bliscy ludziom, szczególnie dziecku, stanowią wzór do naśladowania. Natomiast życiorysy pokazują świętych w działaniu, kontakcie z Bogiem.

W omawianym, niełatwym z wielu względów okresie zarówno dla wydawców ogółem, jak i dla wydawców książek religijnych opublikowano 19 tomów poświęconych świętym, najwięcej, gdyż aż 9 w 1947 r., 5 w 1948 i 3 w 1949⁴⁰.

Książki ukazywały się w siedmiu miejscowościach, m.in. Katowicach, Niepokalanowie, Poznaniu, Kielcach, a przede wszystkim w dwóch dużych miastach – Warszawie i Krakowie, w 12 różnych oficynach wydawniczych – najwięcej w krakowskim WAM-ie (5) i w warszawskim Wydawnictwie Sióstr Dominikanek Misjonarek (3). Ponadto w Wydawnictwie Mariackim, w Wydawnictwie Salezjańskim, Wydawnictwie św. Wojciecha i Wydawnictwie Karmelitów Bosych. Legendy publikowały oficyny świeckie: Gebethnera i Wolffa, S. Arcta, Uniwersum, Wydawnictwo Mariackie. Osiem tytułów miało swoje przedwojenne wydania. Ujawniono nakład tylko czterech publikacji – w 3000 egzemplarzy ukazała się biografia św. Jana Berchmansa, w 5100 egzemplarzy biografia Vicia de Fontgallanda i legendy Pii Górskiej, jedynie *Boży roczek* Szelburg-Zarembiny opublikowany został w 10 000 egzemplarzy. Nie były to zatem duże nakłady.

Autorami legend były, o czym już wspomniano, znane pisarki dla dzieci, również biografie to też domena osób świeckich, a przede wszystkim Marii Kączkowskiej.

Inni święci byli prezentowani w legendach, inni w biografjach, w tych ostatnich opisywano życie dzieci niekanonizowanych przez Kościół, zmarłych w opinii świętości, „małych miłośników Jezusa”. W legendach dominują święci sprzed wielu wieków, najczęściej jest to św. Franciszek, Zofia, Grzegorz, z polskich św. Kinga. W gronie świętych jest 8 Polaków i 11 kobiet.

W powojennej edycji książki Pii Górskiej zabrakło opowiadania o męczenniku podlaskich unitów Jozafacie Spusiu.

Być może duża liczba utworów hagiograficznych była wynikiem zapisu w obowiązującym wówczas programie nauczania religii w szkołach podstawowych:

„Wskazane jest ożywanie nauki poprzez wprowadzenie barwnych opowiadań z życia Świętych, w szczególności polskich. W związku z tym należy zachęcać młodzież do lektury utworów beletrystycznych o treści religijnej, wiążącej się treściowo z materiałem nauczania”⁴¹. Pisarze i katecheci zaproponowali młodym bogaty i różnorodny materiał do naśladowania. W gronie prezentowanych świętych są Polacy i przedstawiciele innych narodowości, mężczyźni i kobiety, dorośli i dzieci. Wszyscy są przykładem silnej wiary, pobożności, zaufania, wierności Bogu, odwagi.

⁴⁰ Więcej o rynku książki religijnej dla dzieci 1945–1949 w Polsce zob. G. Lewandowicz-Nosal, *Rynek książki religijnej dla dzieci w Polsce w latach 1945–1949*, [w:] „Stare” i „Nowe” w literaturze dla dzieci i młodzieży – teksty religijne, red. B. Olszewska, O. Pajęczkowski, Opole 2019, s. 53–64.

⁴¹ Załącznik do Zarządzenia Ministerstwa Oświaty z dnia 16 XI 1946 r. (Nr VI PG – 1857/46). Dz.U. Min. Ośw., nr 11, poz. 334.

Bibliografia przedmiotowa

Adoracja młodzieży męskiej podczas „Niedzieli Młodzieży”. 1946. [Kraków: Drukarnia Związkowa.

Andrzejczak, Henryka. 2013. „Przerwana tradycja – piśmiennictwo religijne dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1979.” W *Literatura dla dzieci i młodzieży (1945–1989)* 3, 38–69. Katowice: Wydawnictwo UŚ.

Białowąs, Michał, i Józef Dajczak. 1948. *Pan Jezus wśród dzieci: podręcznik do nauki religii katolickiej w 3 kl. szkół podstawowych*. Nowa Ruda: Państw. Szkoła Graf.

Chrobak, Małgorzata. 2014. „Proza o tematyce lotniczej dla młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym. Rekonesans”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis* 171. *Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* 12: 56–68.

Górska, Pia. 1919. *Sługi Boże. Opowiadania i legendy z życia świętych*. Warszawa: Gebethner i Wolff.

Grefkowicz, Alina, i Kazimiera Janowska, oprac. 2005. *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1901–1917*. Warszawa: BP Biblioteka Główna.

Humeński, Julian. [1947]. *Nad szary proch: Antoni Żynda 1912–1931*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuci.

Kączkowska, Maria. 1947. *Święty Stanisław Kostka*. Warszawa: Wydawnictwo SS. Dominikanek Misjonarek.

Krassowska, Bogumiła, i Alina Grefkowicz, oprac. 1995. *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939*. Warszawa: BP Biblioteka Główna.

Lewandowicz-Nosal, Grażyna. 2016. „Zerwana nić. Religijne sztuki teatralne dla dzieci w latach 1945–1950. Na tropie cenzury.” *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia at Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* 12: 86–102.

Lewandowicz-Nosal, Grażyna. 2019. „Rynek książki religijnej dla dzieci w Polsce w latach 1945–1949”. W „*Stare*” i „*Nowe*” w literaturze dla dzieci i młodzieży – teksty religijne, red. B. Olszewska, O. Pajęczkowski, 53–64. Opole: Uniwersytet Opolski.

Olejniczak, Magdalena. 2000. „Barbara Żulińska – zapomniana autorka.” W *Dzieciństwo i sacrum 2. Studia i szkice literackie*, red. J. Papuzińska, G. Leszczyński, 167–176. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Książki dla Młodych; Polska Sekcja IBBY.

Pruszyńska, Maria. 1949. *Maleńki miłośnik Jezusa Wit de Fontgalland: promienne życie świętego chłopca*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuci.

Szpetnar, Stanisław ks. 1937. *Anielska dusza*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.

Tylicka, Barbara, i Grzegorz Leszczyński, red. 2002. *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.

Wierzejska, Halina. 1946. *Pogadanki religijne dla małych dzieci*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Wikipedia. 2020. „Arka Noego (zespół muzyczny).”

Dostęp Czerwiec 22, 2020. [https://pl.wikipedia.org/wiki/Arka_Noego_\(zesp%C3%B3%C5%82_muzyczny\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Arka_Noego_(zesp%C3%B3%C5%82_muzyczny)).

Wojtukiewicz, Józef. 1946. *Pan Jezus z nami. Katechizm i biblijka*. Częstochowa: Wydawnictwo Instytutu Katolickiego.

Żulińska, Barbara. 1948. *O świętym Franciszku z Asyżu. Opowiadania dla dzieci*. Niepokalanów: Wydawnictwo Milicji Niepokalanej.

Bibliografia podmiotowa

DOMAŃSKA, Antonina

Legendy z życia świętych / Antonina Domańska; z il. W. Ostrowskiej. – Katowice: Wydawnictwo Universum, [1946]. – 180, [1] s., [6] k. tabl.: il.; 20 cm

GÓRSKA, Pia

Sługi Boże: opowiadania i legendy z życia świętych / Pia Górską; il. Włodzimierz Bartoszewicz. – Wyd. 2. – Kielce: Verbum: Jedność, 1948. – 189, [1] s.: il.; 24 cm

HUMEŃSKI, Julian

Nad szary proch : Antoni Żynda 1912–1931 / J. H. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Księża Jezuici, [1947]. – 114, [2] s.; 14 cm. – (Młodzi Ulubieńcy Jezusa; t. 18)

KADZIŃSKA, Hanna

Święty roczek w przysłowiaach / Hanna Kadzińska, Wanda Kaczyńska; z il. Wandy Romeykówny. – Warszawa: Wydawnictwo S. Arcta, 1947. – 39, [1] s.: il.; 21 cm

KĄCZKOWSKA, Maria

Kwiaty mówią / życiorys św. Teresy z Lisieux na podstawie „Dziejów Duszy” oprac. Maria Kączkowska; il. wykonała Jadwiga Ładolińska. – Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 1948. – 176 s.: il.; 21 cm

KĄCZKOWSKA, Maria

Mała Nelli: Pierwsza Komunia św. / Maria Kączkowska. – Wyd. 3. – Warszawa: Wydawnictwo SS. Dominikanek Misjonarek, 1947. – 16 s.; 15 cm

KĄCZKOWSKA, Maria

O Janku przywódcy młodzieży / Maria Kączkowska; [il., inicjały i ozdobniki Władysława Czarneckiego]. – Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1948. – 176 s.: il.; 20 cm

KĄCZKOWSKA, Maria

Święty Stanisław Kostka / Maria Kączkowska. – Warszawa: Wydawnictwo SS. Dominikanek Misjonarek, 1947. – 35, [1] s.; 15 cm

KĄCZKOWSKA, Maria

Zwycięzca: dziecięce lata O. Wiliama Doyle / Maria Kączkowska; okł. projektowała Marta Kochowa. – Wyd. 2. – Warszawa: Wydawnictwo SS. Dominikanek Misjonarek, 1947. – 48, [2] s.; 14 cm

LUTOSŁAWSKI, Wincenty

Młodzi święci współcześni / Wincenty Lutosławski. – Kraków: Wydawnictwo Mariackie, 1948. – 310 s.; 17 cm

PORAZIŃSKA, Janina

Boża ścieżka królowej Kingi: (historia i legenda) / Janina Porazińska; [il. Michał Bylina] . – Wrocław: Wydawnictwo Dobra Książka, [1947]. – 58 s.: il.; 24 cm

PRUSZYŃSKA, MARIA

Maleńki miłośnik Jezusa Wit de Fontgalland: promienne życie świętego chłopca / Maria Pruszyńska. – Wyd. 2. – Kraków: Wydaw. Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuici, [1949]. – 200 s.: 1 portr.; 17 cm

RECZEK, Eugeniusz

Święty Jan Berchmans, patron ministrantów / F. Filarowski; [przedm. J. Bok]. – Wyd. 2. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuici, [1947]. – 96 s.: il.; 15 cm. – (Biblioteczka Eucharystyczna; t. 3)

RECZEK, Eugeniusz

Święty Jan Berchmans, patron ministrantów / F. Filarowski; [przedm. J. Bok]. – Wyd. 2. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuici, dr. 1949. – 92 s.; 15 cm. – (Na s. tyt. pseud. aut., nazw. właśc.: Eugeniusz Reczek)

SZELBURG - ZAREMBINA, Ewa

Boży roczek / Ewa Zarembina; il. Edward Kuczyński. – Wyd. nowe. – Poznań: Albertinum Księgarnia św. Wojciecha, [1949]. – 104, [2] s.: il.; 21 cm

SZELBURG - ZAREMBINA, Ewa

Niedziela / Ewa Szelburg-Zarembina; [układ i il. M. Podoskiej-Kochowej]. – Warszawa: Gebethner i Wolff, dr. 1947. – [25] k.: il.; 24 cm

SZPETNAR, Stanisław, ks. dr

Anielska dusza: głębie serca małej Polki Krysi de Nągy Kówes Hrabarówny / podał do dr. ks. dr Stanisław Szpetnar. – Wyd. 2 uzupełn. – Kraków: Wydaw. Apostolstwa Modlitwy, [1947]. — 183 s.: il.; 17 cm

ŚWIĘTY

Święty Jan Bosko [1815–1888]. – Wyd. 2. – Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1946. – 31, [1] s.; 15 cm (Seria: Kłosy z Bożej Roli Krótkie Żywoty Ilustrowane).

ŻULIŃSKA, Barbara, s. C.R.

O Świętym Franciszku z Asyżu: opowiadania dla dzieci / s. Barbara Żulińska C.R. – Wyd. 2. – Niepokalanów: Wydawnictwo Milicji Niepokalanej, 1948. – 46, [1] s.: il.; 15 cm

Przysłany: 22 IV 2020

Zaakceptowany: 6 VIII 2020

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Warsaw

e-mail: grazyna.lewandowicz@poczta.onet.pl

ORCID ID: 0000-0002-4655-7053

Grażyna Lewandowicz-Nosal, PhD, is an employee of the National Library. Specialist in public libraries for children, literature for children and teenagers. Member of PS IBBY, the editorial board of "Gulliver. Magazines about a book for a child" and "Poradnik Bibliotekarza". Juror of the Polish nationwide Kornel Makuszyński literary award. The main publications include: *Adaptations of the Bible for children in Poland in the 20th century. Bibliography* (Warsaw 2003); *Public libraries for children. Yesterday and today. Guidebook* (Warsaw 2008); *Children, Youth – Internet – Library. IFLA Guidelines of the Libraries for Children and Youth Section* (Warsaw 2009); *Public libraries for children in Poland. Research report* (Warsaw 2013); *It's worth having in the library. Books for children 2010–2014. Catalogue* (Warsaw 2015), *Traces of the sacred in literature for children and youth* (Warsaw 2020).

Legends and lives of saints : Publications for children and youth in Poland in 1945–1949

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.006>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Keywords: saints; biographies; legends; children and youth; Poland; 1945–1949; history

Summary. **Thesis / Purpose:** The aim of the article is to analyze the legends and biographies of saints for children published in Poland in the years 1945–1949. There are 19 items in the attached bibliography.

Research method: The material was analyzed from autopsy on the basis of the copies preserved in the National Library (registered in the Polish bibliography of the Official Print List in *Przewodnik Bibliograficzny*).

Results / **Conclusions:** Most of the items were published in Cracow and Warsaw in the years 1947–1948. Their authors were mostly well-known and respected secular writers, among whom Maria Kączkowska deserves special attention. Some texts had their pre-war editions. In legends and biographies, more than 50 people recognized by the Catholic Church as saints or dead were presented. Biographies, especially those of "holy children", were to constitute a role model for the young reader.

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Warszawa

e-mail: grazyna.lewandowicz@poczta.onet.pl

ORCID ID: 0000-0002-4655-7053

Dr. Grażyna Lewandowicz-Nosal ist Mitarbeiterin der Nationalbibliothek, Spezialistin im Bereich der öffentlichen Bibliothek für Kinder, der Literatur für Kinder und Jugendliche; Mitglied der Polnischen Sektion des Internationalen Kuratoriums für das Jugendbuch (IBBY), des Redaktionskollegiums von „Guliwer. Czasopismo o książce dla dziecka“ [Gulliver. Eine Zeitschrift über Kinderbücher] und „Poradnik Bibliotekarza“ [Ein Handbuch für Bibliothekare]; Jurorin des gesamtpolnischen Kornel-Makuszyński-Literaturpreises. Ihre wichtigsten Publikationen: *Adaptacje Biblii dla dzieci w Polsce w XX wieku. Bibliografia* [Die Kinderbibel in Polen im 20. Jahrhundert. Eine Bibliografie] (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci. Wczoraj i dziś. Poradnik* [Die öffentlichen Kinderbibliotheken. Gestern und heute. Ein Handbuch] (Warszawa 2008); *Dzieci, Młodzież – Internet – Biblioteka. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży* [Kinder, Jugendliche – Internet – Bibliothek. Die Richtlinien der IFLA-Sektion Kinder- und Jugendbibliotheken] (Warszawa 2009); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* [Die öffentlichen Kinderbibliotheken in Polen. Ein Forschungsbericht] (Warszawa 2013); *Warto mieć w bibliotece. Książki dla dzieci 2010–2014. Katalog* [Es lohnt sich, dies in der Bibliothek zu haben. Kinderbücher 2010–2014. Ein Katalog] (Warszawa 2015); *Ślady sacrum w literaturze dla dzieci i młodzieży* [Spuren von Sacrum in der Literatur für Kinder und Jugendliche] (Warszawa 2020).

Legenden und Heiligenleben. Publikationen für Kinder und Jugendliche in Polen in den Jahren 1945–1949

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.006>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S **tichworte:** Heilige; Biografien; Legende; Kinder und Jugendliche; Polen; 1945–1949; Geschichte

Z **usammenfassung. These/Ziel:** Das Ziel des Beitrags ist die Analyse von Legenden und Heiligenleben, die für Kinder bestimmt sind und in Polen in den Jahren 1945–1949 veröffentlicht wurden. In der beigefügten Bibliografie finden sich 19 Positionen.

F **orschungsmethode:** Das Material analysierte man eigenständig aufgrund von Exemplaren, die in der Nationalbibliothek aufbewahrt werden (aufgelistet in der polnischen Bibliografie,

dem Amtlichen Verzeichnis von Drucken, dem bibliografischen Führer „Przewodnik Bibliograficzny“).

E**rgebnisse/Schlussfolgerungen:** Die meisten Publikationen erschienen in den Jahren 1947–1948 in Krakau und Warschau. Ihre Autoren waren meistens bekannte und angesehene weltliche Schriftsteller. Hinzudeuten ist dabei auf Maria Kączkowska. Einige Texte wurden bereits vor dem Krieg herausgegeben. In den Legenden und Biografien schilderte man über 50 Personen, die von der katholischen Kirche für Heilige erkannt wurden bzw. im Ruf der Heiligkeit gestorben sind. Die Lebensläufe, vor allem jene der „heiligen Kinder“, sollten für den jungen Leser als Vorbild zur Nachahmung dienen.